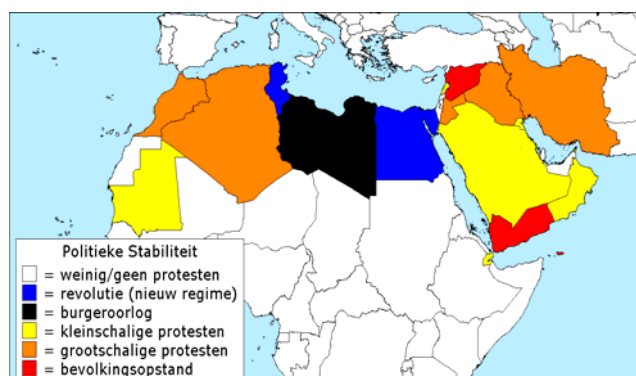

De Arabische lente

Het klinkt als een sprookje: jonge opstandelingen eisen meer democratie van oude dictaturen en presidenten worden verdreven. Als land na land te maken krijgt met protesten, lijkt het Midden-Oosten en Noord-Afrika eindelijk klaar voor

een democratische en vredige toekomst. De werkelijkheid is -uiteraard- veel minder zwart-wit. Vanuit economisch perspectief zijn met name de gevolgen voor energiezekerheid en de geopolitieke veranderingen in de regio van belang.

Figuur 1: Van opstand tot revolutie

Bron: Rabobank

Tunesië laat de geest uit de fles

Op 17 december 2010 steekt een man in Tunesië zichzelf in brand uit protest tegen het gebrek aan economische kansen. Zijn noodkreet wordt gehoord. Het blijkt de aanleiding voor grootschalige protesten, die uiteindelijk resulteren in het vertrek van president Ben Ali.

Na de succesvolle revolutie in Tunesië is de

geest uit de fles. In korte tijd worden in een groot aantal Arabische landen protesten en demonstraties georganiseerd. De angst voor repercussies lijkt te zijn verdwenen en demonstranten beschikken over de moed die nodig is om de decennia van onderdrukking te boven te komen. Na jarenlang aan de zijlijn te hebben gestaan, zijn het vooral de jongeren die het heft in eigen handen nemen uit frustratie om het gebrek aan economische kansen.

De grootste protesten vinden we allereerst in Algerije, Jordanië, Egypte en Jemen met wisselend succes. In Egypte leiden de aanhoudende demonstraties tot het vertrek van president Hosni Mubarak. President Saleh van Jemen weigert voornamelijk het land te verlaten. In Algerije wordt de noodtoestand na negentien jaar eindelijk afgeschaft en in Jordanië komt er een nieuwe regering terwijl de positie van de koning onaangetaast blijft. In tweede instantie bereiken de protesten ook Libië, Bahrein en Syrië. In deze landen is de uitkomst van de grootschalige protesten nog onduidelijk. In Syrië is de regering goed in staat de protesten op brute wijze te onderdrukken. Dit lijkt ook het geval in Bahrein, waar de regering met hulp van de Golfraad (CCG, een organisatie van zes Golfstaten waaronder Saudi-Arabië) de situatie nog altijd onder controle houdt. In Libië monden de protesten snel uit in een burgeroorlog. Hoewel de oppositie wordt bijgestaan door NAVO-troepen en -luchtmacht, lijkt van een snelle beslissing in de strijd tussen kolonel Gadaffi en de oppositie geen sprake.

Ondanks een groot aantal gedeelde oorzaken, verschillen de aard en het karakter van de opstanden per land. Terwijl zij in Libië tot een burgeroorlog hebben geleid, bleven de protesten in Oman zeer vredig. En terwijl in Egypte het vertrek van president Mubarak werd geëist, blijven de koningen in bijvoorbeeld Marokko en Jordanië zitten. Een eenduidig beeld van de Arabische Lente bestaat dus niet.

Focus

Om nog een algemeen beeld van de opstanden neer te halen: de rol van sociale media verschilt enorm per land. Hoewel de revoluties vaak werden neergezet als Facebook-revoluties, heeft in een land als Syrië slechts 0,1% van de bevolking toegang tot internet.

Hoe nu verder?

“Je kunt de president wel op het vliegveld naar het buitenland zetten, maar de werkloosheid niet.” Een betere samenvatting had Tunesiër Sami Anis (NRC, 2011) niet kunnen geven. Want hoewel de opstanden en revoluties in het Midden-Oosten en Noord-Afrika (MONA) een hoop stof doen opwaaien, blijft het zeer de vraag of deze volksoptstanden ook een werkelijke verandering teweeg zullen brengen. Zowel in Tunesië als in Egypte bleek de jonge generatie van demonstranten, inmiddels omgedoopt tot de Tahir-generatie, niet in staat de macht over te nemen nadat zij hun presidenten hadden verbannen. In Tunesië heeft de 78-jarige Mebaaza de macht overgenomen, terwijl in Egypte het leger het stokje overnam.

De onmacht van de jongere generaties om de bestaande gerontocratieën omver te werpen, is deels het resultaat van interne verdeeldheid. Er is geen sprake van één oppositie met één heldere agenda. Een goed voorbeeld is de revolutie in Egypte. Gedurende de achttien dagen van protest waren demonstranten tijdelijk verenigd door een gezamenlijk doel: het vertrek van Mubarak. Zodra dit doel werd bereikt, kreeg de verdeeldheid langs etnische en religieuze lijnen wederom de overhand. In sommige gevallen staan groepen die zij aan zij vechten voor meer inspraak en economische kansen zelfs lijnrecht tegenover elkaar. Want hoewel de opstand door de westerse pers graag wordt neergezet als een schreeuw om meer democratie, was dit met name de eis van de groep studenten. Tegelijkertijd eist het Moslim Broederschap, een van de meer uitgesproken organisaties tijdens de protesten, de invoer van de sharia. Deze interne verdeeldheid zien we ook elders, zoals in Libië waar het einde van Gadaffi's heerschappij niet noodzakelijk ook het einde van de burgeroorlog zal inluiden.

Tabel 1: Jonge bevolking (cijfers)

	<i>A. Welvaart</i>	<i>B. Formele arbeidsparticipatie</i>		<i>Corruptie</i>	
MONA	BBP per hoofd (PPP, 2009)	Reële BBP groei, 2009	% pop jonger dan 25jr	Werkloosheid (2007/2009)	100 = meest corrupt
Algerije	6.885	0,7	47,5	13,8	38
Bahrein	27.214	2,4	43,9	4,0	65
Egypte	6.114	5,1	52,3	9,4	41
Israel	28.800	0,8	n.a.	6,8	5
Irak	4.030	4,2	60,0	n.a.	75
Jordanië	5.548	2,3	n.a.	12,9	64
Koeweit	37.849	-5,2	37,7	1,7	69
Lebanon	14.268	8,5	42,7	8,1	23
Libië	13.599	-2,3	47,4	.	14
Morokko	4.587	4,9	47,7	9,1	51
Oman	25.635	1,1	51,5	.	70
Qatar	78.260	8,6	34,8	.	92
Saoedi-Arabië	23.272	6	50,8	10,5	63
Syrië	4.730	6	55,3	.	17
Tunesië	9.154	3,1	42,1	14,7	58
VAE	36.843	-3,2	31,0	4,0	81
Jemen	2.900	3,9	65,4	.	15

Bron: EIU, IMF, Wereldbank, VAO, VN, S&P

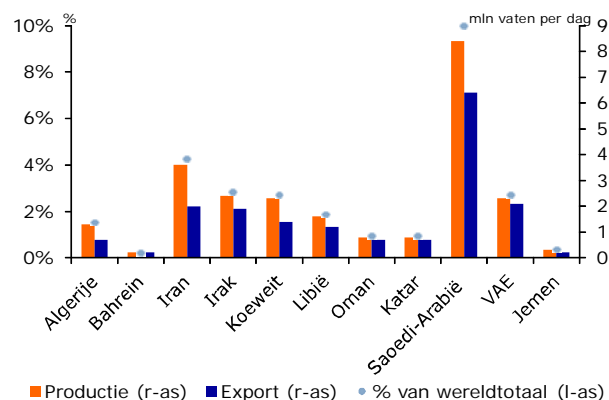
Focus

Een ander obstakel is het tekort aan politieke ervaring bij de jonge generaties. Gezien het gebrek aan een democratische traditie in de MONA heeft deze generatie nooit de kans gekregen mee te doen in de politieke arena. Hierdoor zijn het

toch weer de oude generaties die na de protesten opstaan en het land besturen. Of er nu werkelijk iets gaat veranderen, zal ook afhangen van de mogelijkheid van regeringen om hun bevolking blijvend te onderdrukken. Zoals gezegd lijkt in een aantal landen, zoals Saoedi-Arabië, maar ook Syrië en Bahrein, een wisseling van de macht een illusie. Althans niet zonder hulp van buitenaf. Regeringen in deze landen zijn simpelweg te sterk. Toch geldt ook voor deze regeringen, net als voor de nieuwe regeringen in Tunesië en Egypte, dat meer aandacht moet worden gegeven aan de onderliggende sociale problematiek. Zoals in tabel 1 zichtbaar wordt, is het percentage mensen jonger dan 26 jaar in de meeste Ara-

bische landen hoger dan 50%. Een groot deel van deze jongeren is werkloos. Om te voorkomen dat die jonge bevolking opnieuw de straat opgaat, zoals in Tunesië en Egypte al gebeurt, zullen de regeringen een duidelijke oplossing moeten formuleren voor de hoge werkloosheid en het gebrek aan economische kansen. Want ook als de politieke vrijheid beperkt blijft, zal de economische vrijheid moeten worden uitgebreid.

Figuur 2: Olieprijsontwikkeling

Bron: IMF

Gevolgen voor de productie en prijzen van brandstoffen

Zoals gezegd heeft de onrust in de MONA ook gevolgen voor de olie- en gasmarkten. De MONA bezit 60% van de oliereserves van de wereld en is goed voor bijna 35% van de mondiale olieproductie. Het is dan ook van belang de gevolgen van de huidige instabiliteit op de prijs en productie van zowel olie als gas nader te onderzoeken. Simpel gesteld worden olieprijsen bepaald door zowel de huidige als de verwachte vraag en aanbod van olie. Gezien het enorme aandeel van de MONA in de mondiale oliemarkt is het niet verbazingwekkend dat politieke onrust (en daarmee het risico van verminderde productie in de toekomst) de prijs van olie heeft opgedreven. Tussen december 2010, het begin van de opstanden, en mei 2011 steeg de olieprijs van \$ 89 per barrel tot \$ 125 per barrel (Brent Crude). Slechts een deel van de prijsstijging kan worden verklaard uit een toename van de vraag door het wereldwijde economisch herstel en een grotere interesse in fossiele brandstoffen na de tsunami in Japan.

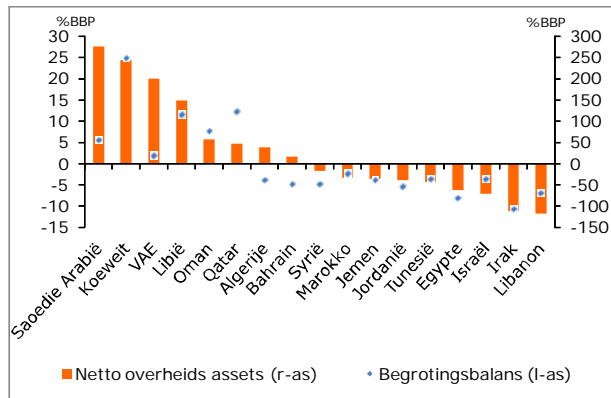
Ondanks de politieke onrust is de olieproductie in de meeste MONA-landen onverminderd doorgedaan. Alleen de burgeroorlog in Libië heeft grote gevolgen voor de olieproductie. Energiegigant ENI schat dat de totale dagelijkse productie in Libië met 1,2 miljoen vaten per dag is gedaald. Inmiddels hebben andere

Focus

leden van de OPEC, te weten Saoedi-Arabië en Koeweit, aangegeven in ieder geval een deel van de tekorten op te vangen. Zo verhoogde Saoedi-Arabië al in april de olieproductie met 44.000 vaten per dag. Desalniettemin daalde de wereldproductie van olie in april met 700.000 vaten per dag. Bovendien is niet alle Saoedi-Arabisch olie van dezelfde kwaliteit als de Libische variant en vormt deze dus geen perfect substituuat. Dit brengt weer problemen met zich mee voor de raffinaderijen. Als de burgeroorlog in Libië aanhoudt, zal daarom moeten worden gezocht naar een beter alternatief, zoals Nigeriaanse olie. Dat brengt wel een ander risico met zich mee: ook Nigeria is politiek instabiel.

Daarnaast zijn de overheidsfinanciën van de MONA-landen van belang voor de olieprijs op de langere termijn. De snelle verspreiding van de Arabische Lente heeft veel overheden ertoe verleid met een pakket sociale maatregelen hun bevolking zoet te houden. De kosten van deze voorzieningen lopen op tot 16% van het BBP. In sommige gevallen gaat het dan om tijdelijke maatregelen, zoals een eenmalige bijdrage of een tijdelijke subsidie op voedselprijzen. Maar in veel gevallen betreft het ook structurele maatregelen. Zeker in landen waar olie de voornaamste bron van inkomsten is, zullen overheden gemotiveerd zijn om de verhoogde uitgaven te financieren uit (kunstmatig) verhoogde olieopbrengsten. Hiervoor zullen overheden (en de OPEC als geheel) op zoek gaan naar de combinatie van prijs en aanbod die de winst maximaliseert.

Figuur 3: Overheidsfinanciën

Bron: IMF

Geopolitieke consequenties: energiezekerheid en Israël

De westerse steun voor een groot aantal dictatoriale regimes in de MONA is de afgelopen weken nogmaals onder de loep genomen. De voornaamste reden om deze dictators te steunen was dat ze konden zorgen voor stabiliteit in de regio. Dit had twee grote voordelen. Ten eerste energiezekerheid; het risico dat de olievoorraad in de MONA als drukmiddel tegen het Westen zou worden gebruikt werd sterk verminderd. Ten tweede konden de bevriende regimes de staat Israël beschermen tegen anti-Israëlische sentimenten onder de Arabische bevolking. Een eerste geopolitiek gevolg van de Arabische Lente is dat de voorsnog kleine spelers op de oliemarkt zeer belangrijk zijn geworden. In een voortdurende poging de energiezekerheid te waarborgen zal het Westen gedwongen zijn betere banden op te bouwen met bijvoorbeeld Nigeria, aangezien de Nigeriaanse olie een beter substituuat vormt voor de Libische olie dan olie van het Arabisch schiereiland. Maar niet alleen Nigeria profiteert. Ook landen als Tsjaad en Venezuela zullen belangrijker worden. De autoritaire regimes in deze landen zullen

–zolang de onrusten aanhouden– kunnen rekenen op steun uit energie-importerende landen. Dientengevolge lijkt het er vooralsnog niet op dat de energieleveranties aan het Westen in gevaar zullen komen. De belangrijkste energiebronnen in de Golfstaten zijn nog steeds in handen van de met het Westen bevriende naties. De overheden in de Golfstaten hebben de handen ineengeslagen om aan de onrusten het hoofd te bieden.

De rol van Iran in het Midden-Oosten is wel gegroeid. Er zijn aanwijzingen dat het Iraanse regime opstandelingen in het Midden-Oosten ondersteunt. De oude spanningen tussen Iran en het Arabisch schiereiland lopen hierdoor weer op. Daarbij hebben eventuele machtswisselingen in de MONA ook gevolgen voor de positie van Israël. De oude regimes in de Israël omringende landen (Syrië uitgezonderd) hebben het beleid van het Westen de afgelopen decennia in grote lijnen gesteund. Zo heeft Egypte de grenzen met de Palestijnse gebieden op verzoek herhaaldelijk gesloten.

Maar ondanks de eventuele machtsverschuivingen valt te bezien of de omwentelingen in de regio zullen leiden tot een volledig andere houding ten opzichte van Israël. Militair gezien is geen enkel land in de MONA tegen Israël opgewassen, zeker niet gezien de militaire steun die dit land uit het Westen kan verwachten. Daarnaast zullen de eerste jaren meer in het teken staan van het bezweren van de interne problemen –werkloosheid, verdeeldheid onder politieke leiders– dan in het bevechten van een externe vijand. Ondanks het hervonden gewicht van Iran lijkt het er in de nabije toekomst niet op dat Israël direct te vrezen heeft van de gevolgen van de Arabische Lente.

Wanneer komt de zomer?

Ons beeld is dat de zomer wellicht wordt overgeslagen en de regio direct doorstapt naar een lange herfst. Met name de interne politieke en sociale strijd die moet worden uitgevochten in de landen waar een daadwerkelijke omwenteling plaatsvindt, doet vermoeden dat de zoektocht naar een echte democratische beweging in de regio nog wel even zal duren. Voor de lokale economieën hangt het af van het groeimodel of de onrusten ook zware economische gevolgen zullen hebben. Olieproducerende landen hebben voldoende reserves opgebouwd om klappen op te vangen. Netto-importeurs van energie zullen daarentegen wel met economische problemen te maken krijgen.

De geopolitieke gevolgen zijn op korte termijn redelijk beperkt, door de interne zoektocht naar politieke stabiliteit. De mondiale economische gevolgen van de onrust in de regio zijn daarentegen wel een stuk duidelijker. De prijsontwikkeling van een vat olie in de afgelopen maanden is (mede) een evident gevolg van de onrust in de MONA. De strategische keuze van de overheden in de regio –om de bevolking financieel tegemoet te komen– zal leiden tot een permanent verhoogd prijsniveau. Het is niet te hopen dat de regio in plaats van olie zand in de machine van de wereldeconomie zal gaan strooien.

Anouk Ruhaak
A.N.Ruhaak@rn.rabobank.nl

Jeroen van IJzerloo
J.IJzerloo@rn.rabobank.nl